

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH*

Özet

Ru'yetullah konusu İslam tarihinin erken dönemlerinden itibaren tartışılan kelamın mesail konuları arasında yer alır. Ru'yetullah'ın yabancı kültürlerin etkisi ile ortaya çıkmış bir problem olarak görmek doğru sayılmaz. Dahili sebeplerin başında Kur'an 'da yer alan bazı ayetleri de görmek gerekir. Kur'an-ı Kerim'de tenzihi ayetler yanımda müteşabih ayetler de vardır. Ru'yetullah konusu müteşabih ayetler üzerinden tartışılmaktadır. Bu ayetleri literal okuyan fırkalar doğrudan teşbihe ve tecsime düşmüşlerdir. Müteşabihleri diğer tenzihi ayetlere göre tevil eden İbadiyye gibi fırkalar ise teşbih ve tecsimden uzak korunmuşlardır. İbadiyye fırkası da muhaliflerin iddia ettiği gibi ayetlere zahire anlam vermemişler, Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etme yolunu tercih ederek tevhit ilkesine bağlı kalarak teşbih ve tecsimden uzak durmuşlardır. Ülkemizde İbadiyye'nin ru'yetullah görüşü hakkında Klasik sünni kaynaklar ve tarafımızdan yapılan çalışmalar dışında yeterli bilgi yoktur. Bu makalede muhtasar bir şekilde İbadiyye ve diğer bazı fırkaların görüşleri mukayeseli olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Ru'yetullah Müteşabih İbadiyye Tenzih

رؤية الله عند المذهب الإباضي

الملخص

يُعتبر موضوع رؤية الله تعالى أحد المسائل الأساسية التي جرت حولها حوارات كثيرة في الفترة المبكرة من التاريخ الإسلامي، لا نرى من الصحيح ربط إشكالية رؤية الله تعالى كنتيجة ناشئة عن التأثير بالثقافات الأجنبية الدخيلة على الفضاء الإسلامي حينها وبعدها، إنما هناك أسباب داخلية أدت إلى ظهورها أيضاً، فالقرآن الكريم بالإضافة إلى آيات التنزيه، يحتوي على آيات متشابهة تُحمل على أوجه عدة، حيث كانت هذه الآيات وتأويلاتها هي مواضيع جدالات دارت بين علماء الفرق حول مسألة رؤية الله عز وجل، فالذين قرأوا هذه الآيات حرفياً وعلى الظاهر وقعوا في التشبيه والتجسيم، أما الإباضية التي أولت آيات رؤية الله مثل غيرها من آيات التنزيه المتشابهة لم تقع في التشبيه والتجسيم، ولم تسلك الإباضية الطرق التي سلكها مخالفهم بإعطاء الآيات المتشابهة نفس المعاني التي وصلوا إليها، إنما سار وفق آيات القرآن الكريم وتفسيره متمسكين بمبادئ التوحيد وتنزيه تعالى من كل تشبيه وتجسيم، ولا توجد في بلادنا دراسات حول رأي الإباضية في مسألة رؤية الله تعالى إلا ما ورد في المصادر السنية الكلاسيكية والدراسات التي قمت بها، ففي هذا البحث سنسلط الضوء على رأي الإباضية في مسألة الرؤية ومقارنتها مع الفرق الأخرى في ظل آيات القرآن الكريم.

الكلمات المفتاحية: رؤية الله المتشابهة الإباضية التنزيه

* Doç. Dr. Orhan ATEŞ, orhanates1624@hotmail.com

Giriş

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel hususlardan birisi, insan merak eden ve merak ettiği şeyin hakikatini öğrenmeye çalışan bir varlıktır.¹ İnsanoğlunun sosyal ve teknolojik gelişiminin arkasında bu özellik yatmaktadır. İnsan doğayı merak ettiği kadar onun yaratıcısını da merak etmiştir. İnsanlık tarihi boyunca yaratıcı hakkında bir anlam dünyası kurmayan toplum yoktur.² Sarayı olmayan, parası olmayan, evi olmayan toplumlar olagelmış ama tarihte inancı olmayan hiçbir toplum yoktur. Peygamberle şereflenen toplumlar doğru Allah inancına kavuşurken tevhit hakikatinden uzak kalan toplumlar bu ihtiyaçlarını gidermek için çok farklı arayışlara girmişlerdir. Kendi elleri ile yaptıkları nesnelere ilahlaştıran toplumlar ortaya çıkmıştır.³

Ru'yetullah konusunu İnsanın merak arayışı ve Allah'a olan muhabbeti yanında dini metinler de tartışmaya açmıştır. İslamiyet'ten önceki kitaplı dinlerde de bu konu tartışılmıştır. Hatta Şam merkezli teşbih iddiaları ortaya çıktığında sahabeler insanları kitap ehline bu konularda soru sorma konusunda uyarılmışlardır.⁴ Ancak çok erken sayılabilecek bir dönemde sahabe ve tabiundan birçok kimse müteşabih ayetler konusunda görüş beyan etmiştir. İşin en ilginç yanı ise ru'yetullah'ı nefyedenler de onu mümkün görenler de aynı ayet ve hadisleri delil getirmişlerdir.⁵ Burada belirleyici husus fırkaların metodoloji farkıdır. Kur'an ayetlerinin zahirine bağlı kalanların bir kısmı teşbihten kaçarak ru'yetullah'ı mümkün görürken bazıları da teşbihe ve teccime düşmekten kurtulamamışlardır. İbadiyye de dahil olmak üzere müteşabih ayetlerde görülen teşbih ve teccim içeren manaları tenzih ayetleriyle yorumlayan fırkalar ru'yetulla'ın nefyinde karar kılmışlardır.

Ru'yetullah'ın Sözlük Anlamı

Ru'yetullah, lügatta görmek anlamına gelen ru'ye kelimesi ile Allah lafzının terkiibinden oluşan bir isim tamlaması olup Türkçede "Allah'ın görülmesi" anlamına gelir.⁶ Diğer bir ifade ile ru'yet, göz ile meydana gelen mükemmel bir inkişaf manasına gelmektedir. Buradaki

¹ Taşkın Ketenci - Metin Topuz "Aristoteles ve Augustinus'un İnsan Anlayışları Üzerine", *Kaygı*, sayı, 20, 2013, s. 1-19

² Aliye Karabük Kovanlıkaya, "Hâlâ Düşünüyorum", *Kaygı*, sayı, 20, 2013, s. 19-31

³ 29. Ankebût., 61; Hasan İ. Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*. (Ter. Edenler: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş). Kayıhan Yay. İstanbul, 1987. c. 1. s. 94.

⁴ Rebi' b. Habib, *Müsned*, c. III, s. 53.

⁵Bkz. İbn Nahrâs, *Ru'yetullah*, Beyrut 1996; Koçyiğit, Talat, *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, Ankara 1978, s. 9.

⁶ Şemmâhî, *er-Red ala Sületi'l-Gaddâmisî*, . 25; Cürcanî, *et-Ta'rifat*, s. 109.

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

mükemmel inkişaf sözünden kastedilen ise, bir şeyi duyu organı olan göz ile o şeyin hakkı olan şekilde ve olduğu gibi idrak etmektir.⁷

Ru'yetullah'ın Terim Anlamı

İlm-i kelamın mesail konuları arasında yer alan ru'yetullah konusu doğrudan tevhit ve Allah'ın sıfatları ile ilgili bir konudur. Bu konu sadece kelamcılar arasında değil hadis ve tefsir alanında da tartışılmıştır. Ru'yet'in ıstılahi anlamı: Kur'an-ı Kerim de yer alan bazı ayetler ile Hz. Peygamberden (sav) rivayet edilen bazı hadislerin delaletiyle müminlerin kıyamette Allah'ı görmelerini ifade etmek için kullanılan kelimî bir kavramdır.

Görme kavramı nesnelere ait renk, şekil gibi fiziksel özellikleri belirlemek yanında nesnelere güzellik ve çirkinlik gibi estetik özelliklerini de algılamayı da ifade eder. Göz hakiki anlamı yanında sıklıkla mecazi anlamda da kullanılır. Neleri görebileceğimiz konusunda da anlayış farklılıkları ortaya çıkmıştır. Filozoflar sadece renkli nesnelere görebileceğimizi ileri sürerken, Mu'tezile sadece cisimlerin görülebileceğini savunmuştur. Sünni kelamcılar ise "var olmak" kavramından yola çıkarak var olan her şeyin görülebileceğini iddia etmişlerdir.⁸ Aynı şekilde görmek anlamını ihtiva eden basar, lika, ve nazar kavramları da bu tartışmaların temel kavramları olarak ele alınmışlardır. Ru'yetullah'ın konu edindiği bir ayette de geçen nazar kavramı, şefkat, görme, düşünme, bilme ve bekleme anlamlarına gelmektedir.⁹

Küçük farklılıkları ile beraber görmek anlamına gelen basar gözün nuru, sezme görmek ve bilmek gibi anlamlarda kullanılır. Görmek kavramı ise zahiri ve batını olmak üzere iki alanı kapsar: birisi görünen müşahade alemi diğeri görünmeyen alemle ilgilidir.¹⁰

Ru'yetullah hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Halık ile mahluk arasındaki ontolojik farklılığı temel alanlar teşbih ve tecsim endişesi ile ru'yetullahı ne dünyada ne de ahirette mümkün görmemişlerdir. Ancak ayetlerin zahiri manasına sadık kalanların bazıları ru'yetullahın sadece ahirette mümkün olacağını savunurken bazıları da ru'yetullah'ı dünya da ve ahirette mümkün görmüşlerdir.

Görmek Fiilinin Şartları

Dünya hayatı sünnetullah adı verilen fiziki kanunlarla örülüdür. Görme olayını da ister istemez bu fiziki kanunlar açısından ele almamız gerekiyor. Görmenin gerçekleşebilmesi için ışık, mesafe, yön vb etkenler bağlayıcıdır. Ru'yetullah'ı savunanlar görme ile bilme arasında

⁷ Taftazânî, Saaduddin, *Şerhu'l-Akaid*, (Haz., S. Uludağ), İstanbul, 1991, s. 34.

⁸ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, 1928, s. 98.

⁹ Cürcanî, *et-Ta'rifat*, Thk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut trz, s. 297.

¹⁰ Gazzalî, Ebû Hamit, *Mişk'atu'l-Envâr*, Beyrut 1994; s. 8. Yeşilyurt, *Kelam El Kitabı*, s. 487

bir ilişki kurarlar.¹¹ Razî'nin ifade ettiği gibi, görme eyleminin gerçekleşebilmesi için nesnenin göze aksetmesi ya da gözden çıkan ışınların nesne ile buluşması ile mümkündür.¹² Müteal bir varlık olan Allah'ın görülmesinin beşeri tecrübe ile izahı nerede ise imkansızdır. Bu nedenle ru'yetullah mümkün görenler çareyi konuyu soyut bir zemine taşımakta bulmuşlardır. Ru'yeti var oluşla ilişkili Allah'ın yarattığı bir yeti olarak değerlendirirler.¹³ Sonuçta Ru'yeti savunanlar görmenin gerçekleşmesi için İbadiyye'nin öne sürdüğü fiziki şartların¹⁴ gerekliliğini kabul ederler ancak bu şartları zorunlu görmezler. Tam görme adını verdikleri idrak ile Allah'ın görüleceğini ileri sürerler. Allah'ın öz niteliklerine dair bir görüntünün göz bebeğinde yansımaları kast etmezler.¹⁵ Bu anlamda ru'yet, bir çeşit algı, bilinç, idrak ve anlama halidir.

Kur'an Ayetlerinde Ru'yetullah¹⁶

Kur'an-ı Kerim ayetleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde ru'yetullah'ı konu edinen ayetlerin olduğu görülecektir. Ancak bu ayetlerin sayısı çok değildir ve ru'yetulla konusu ile ilgileri dolaylıdır. Bazı inkarcılar, Allah'a inanmak için ru'yetullah'ı Peygamberlere bir ön şart olarak ileri sürmüşlerdir. Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe inanmayacaklarını belirtmişlerdir. Bu ayetler inkarcıların talepleri hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu vesile ile ayet içerisinde "ru'yetullah" konusuna yer verilmektedir.

وَأَذَقْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذْتُمْ الصَّاعِقَةَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ¹⁷

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تَنْزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذْتَهُمُ الصَّاعِقَةَ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَأَتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُّبِينًا¹⁸

Benzer şekilde ahiret hayatından söz eden bazı ayetlerde "o gün parlayan yüzlerin rablerine bakacaklarını ve inananların ise bundan mahrum olacaklarını dile getiren ayetler vardır.

¹¹ Gazzali, 1988, 42.

¹² Razi, Muhassal, s. 442.

¹³ İci, Adudiddin, (tsz) *el-Mevâkif*, Beyrut, s. 311.

¹⁴ Sâlimî, *Bi Hücceti'l-Envar*, 9.

¹⁵ Taftazânî, Saaduddin, *Şerhu'l-Akaid*, (Haz., S. Uludağ), İstanbul, 1991

¹⁶ وَجُوهٌ يُؤْمِنُ نَاصِرَةٌ أَلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ

Ogün yüzler vardır Rablerine bakıp parıldayan

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ

Hayır, (Onlar iman etmezler). Muhakkak ki onlar, o kıyamet günü Rablerinin rahmetinden menedilmişlerdir.

¹⁷ Bakara, 55.

¹⁸ Nisa, 153

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ أَلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ¹⁹

كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ²⁰

Aynı şekilde Allah Rasulünden rivayet edilen bazı hadislerde bu konunun gündeme gelmesi ru'yetullah tartışmalarının iç bünyeden kaynaklandığını göstermektedir. Konunun tarihçesini Hz. Peygamber dönemine kadar götürmek mümkündür ancak bu konuda asıl itikadi tartışmaların hicri ikinci asırdan itibaren ortaya çıkmıştır.²¹

Ru'yetullahın imkanı hakkında genel olarak fırkaların görüşleri şu şekildedir. Allah'ı mücerred gözle görmek Mu'tezile'de olduğu gibi İbâzî itikadına göre kesin naklî ve kesin aklî delillerle dünyada ve ahirette imkânsızdır.²² Eş'arî'ye göre İbâzîler ilimle bilmek şeklindeki tevillere kanaat etmezler. Çünkü Allah'ın hakikatı bilinemez ancak o sıfatlarıyla bilinir. Bir şeyin bilinebilmesi için onun bilenin zihninde tasavvur edilmesi gerekir. Allahın varlığının hakikatına gelince o tasavvur edilemez.²³ Mu'tezile Allahın gözle görülemeyeceğinde ittifak etmekle beraber kalble görülmesi hususunda ihtilafa düşmüştür. Ebû Huzeyl Allaf (135/235) ve Mutezile'nin çoğunluğu Allah'ın kalple görülebileceğini söyler.²⁴ İbâziyye Havâric ve Mürcie fırkaları Allah'ı kalble bilmeyi kabul edilebilir bir tevil olarak görürler. Haşviyye ise Allah'ın ahirette bir eşya nasıl görünüyorsa o şekilde görülebileceğini söyler.²⁵

Kelamın diğer mevzularında olduğu gibi, ru'yetullahın imkânı ve vukuu konusunda da fırkalar arasında derin tartışmalar olmuştur. Ehl-i Sünnet itikadına göre Yüce Allah'ın ahirette görülmesi aklen câiz naklen vâcibtir.²⁶ Sünnî kelimciler, Allah bir mekânda, bir cihette olmadan, karşı karşıya bulunmadan, ışınlar göze gelmeden ve Allah Teâlâ ile gören kimse arasında bir mesafe olmaksızın görülür, demişlerdir. Ehl-i Sünnet'in bu husustaki kesin delili Musa (a.s)'mın Allah Teâlâdan onu görmeyi talep etmesidir.²⁷ Eş'arîler, Maturidîler, Zahirîler ve Selef ru'yetullah konusunda iki farklı görüşe sahiptirler. Onlardan birçok kimse Allah'ın hem dünyada hem de ahirette görülmesini mümkün görürler. Bir kısmı da Allah'ın dünyada değil de ahirette görülmesini mümkün görürler. Allah'ın dünyada görülmesi konusunda ihtilaflar olmuştur. Bu tartışmaların ve ihtilafların odağında Allah'ı dünyada görmenin sadece

¹⁹ Kıyame, 22-23

²⁰ Mutaffifin, 15

²¹ Teşilyurt, Temel, 485

²² Sâlimî, *BiHücceti'l-Envar*, 9.

²³ Sâlimî, *Meşâriku'l-Envar*, 186.

²⁴ Eş'arî, *Makâlât*, I, 265.

²⁵ Sâlimî, *BiHücceti'l-Envâr*, 9.

²⁶ Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, 97.

²⁷ el-A'raf, (7), 143.

peygamberlere has bir durum mu yoksa tüm Müslümanlar için de mi söz konusu olduğu meyanındadır.

Allah'ın dünyada ve ahirette görülebilmesini mümkün görmeyen İbâzîler²⁸, ru'yetullah konusunda Mu'tezile, Mürcie, Zeydiyye ve Cehmiyye gibi düşünür. İbâziyye'nin Allah'ın ahirette görülmesine karşı çıkmasının temel gerekçesi, Allah'ın yaratılmışlara benzetileceği endişesidir. Şemmâhî (928/1522) tevhîd bahsinde bu konuya değinerek buna dair İbâzî inancı kısaca özetler. "Bizim inancımıza göre Allah ne dünyada ne de ahirette görülecektir. Bunun kitaptan delili de şudur: " Gözler onu idrak edemez ancak o gözleri görür. Allah latiftir habirdir."²⁹

Ru'yetullah Anlayışları

Ehl-i Sünnet

Kelamın diğer mevzularında olduğu gibi, ru'yetullahın imkânı ve vukuu konusunda da fırkalar arasında derin tartışmalar olmuştur. Ehl-i Sünnet itikadına göre Yüce Allah'ın ahirette görülmesi aklen câiz naklen vâcibtir.³⁰ Sünnî kelamcılar, Allah bir mekânda, bir cihette olmadan, karşı karşıya bulunmadan, ışınlar göze gelmeden ve Allah Teâlâ ile gören kimse arasında bir mesafe olmaksızın görülür, demişlerdir. Ehl-i Sünnet'in bu husustaki kesin delili Musa (a.s)'nın Allah Teâlâdan onu görmeyi talep etmesidir.³¹ Eş'arîler, Maturidîler, Zahirîler ve Selef ru'yetullah konusunda iki farklı görüşe sahiptirler. Onlardan birçok kimse Allah'ın hem dünyada hem de ahirette görülmesini mümkün görürler. Bir kısmı da Allah'ın dünyada değil de ahirette görülmesini mümkün görürler. Allah'ın dünyada görülmesi konusunda ihtilaflar olmuştur. Bu tartışmaların ve ihtilafların odağında Allah'ı dünyada görmenin sadece peygamberlere has bir durum mu yoksa tüm Müslümanlar için de mi söz konusu olduğu hakkındadır.

İslam bir tevhit ve tenzih dini olmakla birlikte Kur'an'da yer alan bazı müteşabih ayetlerin zahiri anlamlarına göre tefsir edildiğinde tecsim ve teşbihi doğuracak sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Misal Ahmet b. Hanbel bu konuda şöyle söylemektedir: Allah Kur'an 'da kendisini nasıl tanıtmış ise öyle tanınması gerekir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in işaret ettiği vasıflardan başka vasıflarla vasıflanamaz. Biz inanırız ki onun gerçekten zatı ve fiilleri vardır. Yine inanırız ki o zatında, fiillerinde ve sıfatlarında bir başkasına benzemez. Noksanlıktan münezzehtir ve kemal ile muttasıftır.³² Malik b. Enes istiva ayeti hakkında "istiva meçhul keyf

²⁸ Sadık, *Cuzuru'l-Fitne fi'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, 221.

²⁹ En'âm, (6) 103.

³⁰ Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, 97.

³¹ el-A'raf, (7), 143.

³² İbn Teymiyye *Rislatu'l-Hamaviyye* (Mecmuatu'l-Resâil içinde), c. I, s. 408.

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

makul değildir” demiştir. “Buna inanmak vacip sual sormak bidattır” demiştir. Görüldüğü üzere ayetler tasdik edilerek tevhit ilkesi korunmaya çalışılmış ve tenzihten de kaçılmak istenmiştir. Ancak makul izahlar getirilememiştir. Anlamak kastı ile sual sormak bile bidat sayılmıştır.

Ehl-i Sünnet olarak bilinen ekole mensup müfessir, muhaddis ve mütekellimler müminlerin kıyamet gününde Allah'ı göreceklerini Kur'an ve hadislerin zahiri manalarına müracaat ederek ispat etme yoluna gitmişlerdir. Ru'yetullah'ın imkanı ve nefyi hakkında İslami ekoller arasında şiddetli fikir ayrılıkları oluşmuştur. Ancak gerek Ru'yetin mümkün görenler gerekse Ru'yetin imkansız olduğunu savunanlar delil olarak aynı ayetleri kullanmışlardır. Ru'yetullah'ı mümkün görmeyen ekollerin İslam toplumunda sonradan ortaya çıktığı ve yerleşik bir inancı yıkmaya çalıştıkları iddiası³³ doğru değildir. Zira Ru'yeti mümkün görmeyen İbadiyye ve Mu'tezile gibi fırkalar teşekkül açısından Ehl-i Sünnet denilen ekolden daha sonra değillerdir. Hatta İbadiyye İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan ilk fırkadır. Fikri müessisi İmam Cabir b. Zeyd'in vefat tarihi hicri doksan ikidir. Allah'ın ru'yetullah hakkındaki görüşleri şu şekildedir: Allah'ın âhirette gözle görülecektir. Kur'an-ı Kerim'den “Yüzler vardır, o gün taptazedir; Rablerini görecekler”³⁴, ayetini delil olarak gösterirler. Ruyetullah'ın imkânı hakkında delil olarak ileri sürdükleri diğer ayetler de şunlardır: “Rabbim kendini bana göster, Seni göreyim”³⁵; “Allah arz ve semavatın nurudur.”³⁶ Bu ayetleri izah ederken Hz. Musâ'nın Allah'ı görmek istediğini ve bir peygamber olan Hz. Musâ'nın imkânsız olan bir şeyi istemeyeceğini ileri sürerler. Diğer âyette ise, Allah'dan “Nur” diye diye bahsedildiğini nurun ise gözle görülebileceğini iddia ederler.

Ehl-i Sünneti içerisindeki Maturidî kelim ekolünün İmamı Mâtürîdî, Allah'ın kıyamet günü görülmesini mümkün görür. Mâtürîdî görüşlerini “Gözler onu göremez, fakat O gözleri görür.” ayetine yaptığı yorum ile desteklemeye çalışır. Mâtürîdî, “şayet Allah gözle görülemez olsaydı burada gözle idrakinin nefy edilmesinin bir hikmeti kalmazdı” diyerek açıklamada bulunur. Mâtürîdî, Allah'ın fiillerinin bir hikmet ile muallel olduğunu ve bunların bir sebebe dayandığını ileri sürer. Zira Allah abesten münezzehtir. Sebepsizlik ve hikmetsizlik ise abestir. Onun fiilleri hikmeti icabı meydana gelir.³⁷

³³ Koçyiğit, Talat, *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, Ankara 1978, s. 9

³⁴ Kıyamet, .75/ 22-23.

³⁵ A'raf, 7/139.

³⁶ Nur, 24/35.

³⁷ Maturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, s. 125.

Ehl-i Sünnet içerisinde yer almakla birlikte hikmet nazariyesi yerine kudret nazariyesini savunan ve bu konuda Mu'tezile'ye savaş açan Eş'arî'ler, "Onu gözler idrâk edemez. Hâlbuki O, gözleri idrak eder" âyetinin hükmünün bu dünya ile sınırlı olduğunu ve bu âyetin Allah'ın bu dünyada görülemeyeceğini ifade ettiğini ileri sürerler.

Ebû Hanife'ye göre ru'yetullah ahirette mümkündür. Biz Allah'ı bildirdiği kadar biliriz. Allah'ın gazabının, rızasının keyfiyeti bilinemez.³⁸ Ehli Sünnet'e göre Allah bu dünyada görülmez, fakat âhirette mutlak surette görülecektir"³⁹

Mu'tezile

Mu'tezile fırkası hicri birinci asrın sonları ile hicri ikinci asrın başlarında Hasan Basri'ye karşı el menzile beyne'l menzileteyn görüşünü savunan Vasıl b. Atâ' ile ortaya çıkmıştır. Ancak akılcı bir fırka olarak meşhur olan Mutezile'nin beş esası, bu dönemde henüz teşekkül etmemiş ve felsefi rengine kavuşmamıştı. Emeviler'in son dönemi ve Abbasiler döneminde halifelerin desteğini alan Mu'tezile felsefi yöntemlerden de faydalanarak beş esas olarak bilinen görüşlerini oluşturmuştur. Beş esas içerisinde tevhit konusu onların üzerinde durduğu en önemli esastır. Hatta Nazzam ölüm döşeginde iken "...tevhide muhalif ne varsa onlardan beriyim. Onun için günahlarımı bağışla ve sekeratımı kolaylaştır,"⁴⁰ diyerek Allah'a yakarıшта bulunmuştur. Tevhide verdikleri önem sebebiyle de "Ehl-i Tevhid ve'l-Adl" olarak anılmışlardır.

Mu'tezile, Kur'an'da varit olan teşbih ayetlerini tevhid esasını dikkate alarak ve tenzih ayetlerine uygun düşecek şekilde te'vil etmişlerdir. Yani onlar ayetlerde geçen "ru'ye" kelimesini teşbihe düşmemek için tevil etmişlerdir. Mu'tezile, Rü'yetullahı yani Allah'ın kıyamet günü görülmesi görüşünü kabul etmez. Tevhit ilkesinden hareket eden Mu'tezile'ye göre Allah cisim olmadığından görülemez. Ru'yetullahı mümkün görmek Allah'ı cisimlere benzetmek anlamına gelir. Allah'ın sıfatlarının mahlukatın sıfatlarından farklı olması bu gerçeği değiştirmez.⁴¹ Ru'yetullah'ın ahirette de mümkün olamayacağını ileri sürenler "ahiret aleminin dünya nizamına bağlı olacağını ileri sürerek" Yüce Allah'ın dünyada olduğu gibi ahirette de görülemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.⁴²

³⁸ Yörükân, Yusuf Ziya, *İslâm Akait Sisteminde Gelişmeler. İmâm-ı Azam Ebû Hanife*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001 s. 81.

³⁹ Şehristânî, *el-Milel ve 'n-Nihal*, I/45.

⁴⁰ el-İntisar, s. 126.

⁴¹ Bağdadî, Abdulkahir, *Usuli'd-Dîn*, Beyrut 1981, s. 98; *Taftazzânî, Şerhu'l-Makâsıt*, c. IV, s. 198-205

⁴² Topaloğlu, Bekir, *Allah, İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, c. II, s. 491

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

Allah Teâlâ'nın kendi zâtını görüp görmediği konusunda ise aralarında görüş ayrılığı olmuştur. Ekser, onun kendi zâtını gördüğünü kabul ederken, bir grup Allah'ın kendi zâtını görmesini de, başkaları tarafından görülmesini de mümkün görmemişlerdir.⁴³ Mu'tezile bu akli düşüncelerine mesned olarak Kur'an'dan delil getirirler "O'nu gözler idrâk edemez, hâlbuki o gözleri idrâk eder"⁴⁴.

Şia

İslam tarihinde önce politik bir anlayış olarak orta çıkan Şia daha sonra geliştirdiği nas ve tayine dayalı imamet anlayışı ile şöhret bulmuştur. Ancak Gerek Hz. Ali gerekse oğulları ve torunlarının çoğunun yaşadığı dönemde nas ve tayin anlayışı mevcut değildi. Onlar Emeviler'in önlerine koyduğu siyasi tıkanıklığı aşmak için nas ve tayin anlayışını ihdas etmişlerdir. Şia'nın ru'yetullah görüşü Mu'tezilenin ru'yet görüşü ile aynıdır. Allah'ı dünya da ve ahirette görmek mümkün değildir.

İbadiyye'nin Ru'yetullah Görüşü

İbadiyye İslam tarihinde ortaya çıkan ilk fırkadır. İbadiler kendilerini Muhakkime'nin halefi olarak görürler. Muhakkime fırkaları içerisinde davet yöntemini benimseyen, dâhilde kılıç kullanmaya şiddetle karşı çıkan; Akli kullanmada Mu'tezile gibi aşırı gitmeyen Ehl-i sünnet fırkaları gibi de naklin literal okunuşuna teslim olmayarak teşbihe ve tescime düşmeyen, akli ve nakli dengede tutan bir fırkadır. Muhalif fırkalar onları Harici olmakla itham etseler de onlar bunun çirkin bir iftira olduğunu her fırsatta dile getirirler ve bu konuda onlarca delil ortaya koyarlar.⁴⁵

Ru'yetullah'ın imkânı konusunda delil gösterilen ayetleri yorumlarken İbadi bilginlerin takip etmiş oldukları yöntemleri anlamak önemlidir. Çünkü ayetleri tefsir etme biçimleri onlar hakkında ileri sürülen çok sayıda iftiraya cevap niteliğindedir. İleri de görüleceği üzere İbadiyye müteşabih ayetleri tenzih ayetlerine uygun düşecek şekilde tevil eder.⁴⁶ Muhalif fırkalar İbadiyye'yi ayetlerin zahiri manası ile yetinen; onların derinlikli manalarını anlayamayan cahil topluluklar olarak tanıtır. Bu doğru değildir. Özellikle Sünni kaynaklarda bu iddia geniş yer bulur. Oysa ru'yetullah konusunda olduğu gibi diğer mevzularda da İbadiyye akli ve nakli dengede tutan akıl ile nakil arasında tearuz olduğunda onu İslam inancının

⁴³ Cüveynî, Ebi'l-Meâlî Abdilmelik, *Kitabü'l-İrşâd ilâ Kavâitü'l-Edilleti fî Usulî'l-İ'tikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992, s. 163; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usulî'd-Dîn*, s. 38.

⁴⁴ En'âm, 6/103.

⁴⁵ Bkz. Muammer, Ali Yahya, *el-İbadiyye beyne Fırakü'l-İslamiyye*; AldhamriBookShop, Sib 2011; Ateş, Orhan, *Günümüz Umman İbadiyyesi*, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Ünv. 2007.

⁴⁶ A'vest, *Dirasât*, 55.

bütünlüğüne uygun olarak tevil eder; Zahiriler gibi ayetlerin zahirine takılarak teşbih ve teccime düşmez.

Ru'yetullah konusunu çok yönlü ele alan İbâzî kelamcıları, ru'yetullah konusundaki görüşlerini nakil, akıl ve dil kuralları üçgeninde temellendirmeye çalışmışlardır.⁴⁷ İbâzîler, ru'yetullah konusunu ele alırken aklî ve naklî delillere dayanarak te'vil ve icthad kapısını açmışlardır.⁴⁸ Kur'an'da geçen müteşabih kelimelerin te'vilinde cahiliyye Araplarının o kelimeye yüklediği anlamı dikkate almışlardır.

En-Nami İbadi görüşleri şu şekilde özetler: İbadi bilginler görüşlerini akli nakli ve dil kurallarına dayandırmışlardır. Kur'an-ı Kur'an ile tefsir etmişlerdir. Allah'ı semada bir mekanda olmaktan ve arzda bulunmaktan hali görmüşlerdir. Kur'an'da teşbih tarzında yoruma karşıt gelecek çok sayıda ayet vardır. “ O (Allah) arşı istiva etmiştir, o her şeye kadirdir, O her şeye şahit olan ve her şeye muhit olandır. Allah'a ait bu hususiyetler bila keyftir; sınır, tahdit, temsil, teşbih ve tevehhüm olmaz.”⁴⁹

Ru'yetullah konusu çok erken dönemde İbazi liderler tarafından ele alınan bir konudur. Zira bu konunun Hz. Peygamber ve sahabe döneminde konuşulduğunu bilmekteyiz. Dolayısı ile sahabeye yetişen ve tabiunun büyük imamlarından olan İmam Cabir b. Zeyd Basra'da fetva veren birkaç imamdan birisi idi. Onun bu konuya yabancı kalması düşünülemez. Ayrıca İbadiyye'nin bu görüşleri daha sonra Mu'tezile'den ödünç aldığı fikri de hiç makul değildir ve tarihi gerçeklerle uyum arz etmez. İbadiyye'nin düşünce mimarı kabul edilen İmam Cabir b. Zeyd fırkasının görüşlerini belirleyip vefat ettiğinde Mu'tezile yeni yeni filizlenip ortaya çıkmakta idi. Bu durumda konuyu süreç merkezli ele aldığımızda, Cabir b. Zeyd olmak üzere Ebu Ubeyde'nin bu konudaki görüşlerinin Mutezili görüşlere tekaddüm ettiği görülecektir. Ayrıca oluşum döneminde İbadiyye hiçbir zaman Mu'tezili olmakla suçlanmamış ama Mu'tezile Havaric olmakla suçlanmıştır.⁵⁰ Ayrıca Kuperli, Abdullah b. İbâz'ın da bu konuda görüş beyan ettiğini ileri sürer.⁵¹

Nakli Deliller

Rebi' b. Habib'in *Müsned*inde geçen ifadelere baktığımızda; İbazi imamların teşbih başta olmak üzere ona bağlı ru'yetullah ve benzeri konulardaki görüşlerinin oluşmasında doğrudan Hz. Aişe, Hz. Ali, İbn Abbas vd. sahabeler etkili oldukları söylenebilir. Ancak ilerleyen süreçte benzer görüşlere sahip Mutezile'nin bu konuyu ele alma ve deliller ortaya

⁴⁷ Vehîbî, *age.*, 255.

⁴⁸ A'veşt, *Dirâsât*, 55.

⁴⁹ En Namî, *Dirâsâti'l-İbadiyyeti*, anpress@omantel.net.om. s.

⁵⁰ O dönemde muhalifler, Muhakkime ve halefi İbadilere aşağılamak için onlara Havaric diyorlardı.

⁵¹ Nami, *ed-Dirâsât*, s. 165-168

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

koyma biçiminden yararlanılmış olabilir. İbaziler'in de bu tarz bir etkileşime itirazları yoktur. Bu anlamda tüm İslam fırkaları birbirinden faydalanmıştır.

1. Hadisler

Ru'yetullah tevhit anlayışını doğrudan etkilen bir mevzudur. İbaziler Hz. Peygamber'den rivayet edilen iki hadisten yola çıkarak Allah'ın dünyada ve ahirette görülemeyeceğini ileri sürerler.⁵² Bu hadislerden birisi Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir;

a. Birinci Hadis

Hz. Aişe (r. anha) “Herkim Muhammed Rabbini görmüştür derse Allah'a iftiraların en büyüğünü yapmış olur. Bunun üzerine Mesruk şöyle dedi; Ey müminlerin annesi bekle ve acele (etmeden cevap ver). Allah ⁵³ وَلَقَدْ رَأَهُ بِالْأَفُقِ الْمُبِينِ ⁵⁴ , وَلَقَدْ رَأَهُ نَزَلَةً أُخْرَى demedi mi? Hz. Aişe (r. anha) Hz. Peygamber'e bu konularda soru soranların ilkiyim, dedikten sonra لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ لِأَنْ تُدْرِكَهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ الْأَطِيفُ الْخَبِيرُ ⁵⁵ ayeti okudu.”⁵⁶

b. İkinci Hadis

Hadis Muhammed b. Şeyban'dan rivayet edilmiştir; Hz. Peygamber'e (sav) sen Rabbini gördün mü? diye soruldu. Subhanallah! Ben onu (mu) gördüm?⁵⁷ diyerek hayretini ifade etmiştir.

2. Ayetler

Kur'an'da Allah'ın görüleceğine dair ayetler İbaziler tarafından tevil edilmiştir. Yapılan bu tevil ve tefsirlerin “nâziratün” kelimesi ile tenakuza düşmemesine özen gösterilmiştir.

وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ أَلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ

“nâziratün” Cennete giriş için **verilecek izni belemek** anlamında yorumlanmıştır. Hz. Ali b. Ebi Talib ve İbn Mesud, İbn Ömer de (r. anhum) bu yönde görüş bildirmişlerdir.

Rebi' b. Habib'in *Müsned*'inde şöyle bir rivayet yer almaktadır: İbn Mesud, İbn Ömer, Şam'da bazı insanların “Allah Beyt-i Makdis'den semaya yükseldi, ayaklarını da sahraya koydu” şeklinde sözler söylediklerini duyduklarında, bu teşbihçi görüşlerin arkasında Yahudiler'in olduğunu söylediler. İbn Mesud “Yahudiler'e bir şey sormayın onlar sizi hidayete değil sapıklığa götürürler” demiştir.⁵⁸

⁵²; Nami, ed-Dırâsâtu'l-İbâziyye, 164.

⁵³ Tekvir, 23

⁵⁴ Necm, 13

⁵⁵ En'am 103

⁵⁶ Rebi' b. Habib, *el-Müsned*, I, 22.

⁵⁷ Rebi' b. Habib, age, III, 37.

⁵⁸ Rebi' b. Habib, age, III, 53.

Allah'ın yüceltme (ta'zim) etme ile ilgili çok sayıda hadis ve asâr vardır. Bu hadis ve asâr'ın tümü Allah'ı bir şeye benzetmeyi yasaklamaktadır. Sahabeden Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Ömer; Tabiunda Cabir b. Zeyd teşbihi yasaklayan sözler rivayet etmişlerdir.⁵⁹

İbâziyye'nin üçüncü imamı Rebî'b. Habîb Müsned'inde rü'yetullah hususunda ayet-i kerimelerde geçen "rü'yet" ve "nazar" kelimelerini Türkçedeki görmek anlamında kullanmamıştır. Rebî' konuyu desteklemek için Kur'an-ı Kerim'den birçok ayetler getirir. Bütün bu ayetlerdeki nazar ve rü'yet kelimeleri yakîn anlamında değerlendirir.⁶⁰

Ayrıca "Onlar için ahsenül hüsna (Allah'ın Zat'ına ulaşmak) ve ziyadesi (daha fazlası, Allah'ın cemalini görmek) vardır. Onların yüzlerini bir keder kaplamaz ve bir zillet (küçük düşme, hakirlik) yoktur. İşte onlar, cennet halkıdır. Onlar, orada devamlı kalanlardır."⁶¹ İmam Câbir b. Zeyd, İbn Abbas'a bu ayet sorulduğunda onun şöyle cevap verdiğini söylemiştir: "İnciden yapılmış ve yedi kapısı olan bir oda verilir." İmam Cabir b. Zeyd buradaki ziyade rü'yetullah değildir, demiştir.⁶²

"Yüzler vardır ki o gün ışı ışıl parlayacaktır."⁶³ Rablerine bakacaklardır."⁶⁴ Bu iki ayeti Reb' b. Habîb, müteşâbih kabul etmiş ve "bakan" manasına gelen "nazira" kelimesini beklemek şeklinde manalandırarak tevil etmiştir. İbâzî anlayışına göre bu ayetler müteşâbihtir.⁶⁵ İbn Abbas "O gün bazı aydınlık yüzler rablerine bakar" ayetiyle kast edilenin bakmanın göz ile bakmak olmadığını aksine **beklemek** olduğunu vurgulamıştır.

Rebî' b. Habîb, kıyamet günü gerçekleşecek Rüyetullah'ı beklemek şeklinde açık ve net bir şekilde anlatmıştır.⁶⁶ Müsned'te, Mücahid, Makhul ve Zührî'nin ayette geçen nazar kelimesine sevap beklemek manasını verdiklerini ve yarattıklarından kimsenin Allah'ı göremeyeceğini söylediklerini söylemektedir.⁶⁷

Kur'an'da geçen şekliyle

⁵⁹ Rebî' b. Habîb, age, III, 53.

⁶⁰ Rebî'b. Habîb, *Müsned*, III, Hadîs no, 859.

⁶¹ Yunus, 10/26.

⁶² Rebî'b. Habîb, *Müsned*, III, Hadîs no, 860.

⁶³ Kıyame, 75/22.

⁶⁴ Kıyame, 75/22.

⁶⁵ A'veşt, *Dirâsâtü'l-İslâmiyye fî Usûli'l-İbâziyye*, s. 54-58.

⁶⁶ Rebî'b. Habîb, *Müsned*, III, Hadîs no, 853.

⁶⁷ Rebî'b. Habîb, *Müsned*, III, Hadîs no, 855.

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca «Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!» dedi. (Rabbi): «Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!» buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.⁶⁸

Bu ayet ehl-i sünnet imamları tarafından ru'yetin ispatı için kullanılırken Ru'yeti kabul etmeyenler de bu ayeti nefyi için kullanırlar.

İmam Câbir, İbn Abbas'a bu ayet sorulduğunda onun şöyle cevap verdiğini zikretmiş: “Bu söz, Allah'ın ayetlerinden bir ayeti göstererek Musa'nın kavminin Allah'ı görmek istemekten vazgeçmeleri için kavmine karşı (**i'tizar**) bahanesi olsun diye söylenmiştir.⁶⁹ Müsned'te ki ifadelerden anlaşılıyor ki Rebi', Allah'ın dünyada ve ahirette görülemeyeceği inancındadır.⁷⁰

İbâziyye görüşlerini⁷¹ muhkem naslar ile delillendirerek izah cihetine gider. Onlara göre Allah muhkem⁷² bir âyetinde şöyle buyurmuştur:

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.⁷³ Ayetini ele alarak, Allah cisimlere benzemez. Gözle görülen şey ise sonradan meydana gelen (hâdis olan) şeylere benzer. Bu yüzden Allah'ın görülmesi imkânsızdır (müstehil). Ayrıca görülecek şeyin bir cihet ve mekânda olması gerekir. Hâlbuki Allah cihet ve mekânda bulunmaktan münezzehtir derler.⁷⁴

Bu ayette geçen “idrak” kelimesi farklı şekillerde tevil edildiği için ayet ru'yetullah'ın hem ispatı hem de nefyi için delil olarak kullanılmıştır.⁷

⁶⁸ 7/A'RÂF-143

⁶⁹ Rebî'b. Habîb, *Müsned*, III, Hadîs no, 869.

⁷⁰ Vercilânî, *Kitabu'd-Delil ve'l-Burhan*, 1/63.

⁷¹ Muammer, *el-İbâziyye Beyne Fırakı'l-İslâmiyye*, s. 14.

⁷² Muhkemler herkesin bilebilecekleri, müteşâbihler ise ancak ilimde derinleşenlerin bilebileceği; muhkemler te'vilinde ittifak edilenler, müteşâbihler ise te'vilinde ihtilaf edilenler. Muhkemler Fatiha sûresindeki ayetler, müteşâbihler diğer surelerdeki ayetler; muhkem İhlas sûresidir, çünkü onda sadece tevhid vardır, müteşâbih ise diğer surelerdeki ayetlerdir. (Ahmet Baydar, *Modernleşme Sürecinde Kur'ân ve Müteşâbihler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 58).

⁷³ Enam, 103.

⁷⁴ A'veşt, *Dirâsâtü'l-İslâmiyye fî Usûli'l-İbâziyye*, s. 57.; Salim es-Semâîlî, *İzâletü'l-Va'shâi*. s. 60

İbâzîler⁷⁵ Eş'arî'ye göre ilimle bilmek şeklindeki tevillerine kanaat etmezler. Çünkü Allahın hakikatı bilinemez ancak o sıfatlarıyla bilinir. Bir şeyin bilinebilmesi için onun bilenin zihninde tasavvur edilmesi gerekir. Allahın varlığının hakikatına gelince o tasavvur edilemez.⁷⁶ Mu'tezile Allahın gözle görülemeyeceğinde ittifak etmekle beraber kalple görülmesi hususunda ihtilafa düşmüştür. Ebû Huzeyl Allaf (135/235) ve Mutezile'nin çoğunluğu Allah'ın kalple görülebileceğini söyler.⁷⁷ İbâziyye ve Mürcie fırkaları Allah'ı kalple bilmeyi kabul edilebilir bir tevil olarak görürler. Haşeviyye ise Allah'ın ahirette bir eşya nasıl görünüyorsa o şekilde görülebileceğini söyler.⁷⁸

Allah'ın dünyada ve ahirette görülebilmesini mümkün görmeyen Mu'tezile, Mürcie, Zeydiyye ve Cehmiyye fırkaları İbâzîler⁷⁹ gibi düşünürler⁸⁰. Şemmâhî (928/1522) tevhîh bahsinde bu konuya değinerek buna dair İbâzî inancı kısaca özetler. “Bizim inancımıza göre Allah ne dünyada ne de ahirette görülecektir. Bunun kitaptan delili de şudur:

أَتَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

“Gözler onu idrak edemez ancak o gözleri görür. Allah latiftir habirdir.”⁸¹

Kur'an'da geçen müteşabih kelimelerin te'vilinde cahiliyye Araplarının o kelimeye yüklediği anlamı dikkate alırlar.

Rebi' b. Habîb (170/786), *Sahih* 'inde Yasin Suresi'nin (49). ayetini delil göstererek “nazara” kelimesine “gözle görmek” değil “beklemek” anlamını yükler. Nazara fiili dışında Furkan suresi (45)'de⁸² ve Yasin suresi (77)' de geçen “görmek” fiillerinin de ilim ve yakîn anlamlarını ihtiva ettiğini, gözle görmek anlamında olmadığını söyler. Eflah b. Muhammed Ebû Muammer es-Sa'dî'nin Ali b. Ebî Talib'den yaptığı rivayette, Kıyame suresi'nde⁸³ “naziratun” kelimesine beklemek (intazara) anlamını vererek; “ila rabbiha naziratun” ayetini “Cennete girmeleri için, Allah tarafından ne zaman izin verilecek diye bekliyorlar”, şeklinde yorumladılar. Nazara kelimesi gözle görmek anlamında değildir. Çünkü gözler Allah'ı idrak

⁷⁵ Sâlimî, *BiHücceti'l-Envar*, 9.

⁷⁶ Sâlimî, *Meşârîku'l- Envar*, 186.

⁷⁷ Eş'arî, *Makâlât*, I, 265.

⁷⁸ Sâlimî, *Bihücceti'l-Envâr*, 9.

⁷⁹ Vehîbî, *age.*, 255.

⁸⁰ Sadık, *Cuzuru'l-Fitne fi'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, 221.

⁸¹ En'âm, (6) 103.

⁸² (Elem *terâ* ila rabbike...) “Bakmaz mısın Rabbine gölgeyi nasıl uzatmakta.” Furkan suresi (77), 45; “Evelem yera'l-insanü ennâ halaknahu min nutfetin” (Görmedi mi o insan biz onu bir nutfeden yarattık...)Yasin, (33), 77.

⁸³ Kıyame, (75), 22-23.

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

edemez. Bu görüşü desteklemek için Kur'an'dan başka deliller gösterir. “Gözler onu idrak edemez. O, gözleri idrak eder. O latiftir, habirdir.”⁸⁴

Aklî Deliller

Yukarıda ifade edildiği gibi İbâzîler ru'yetullah'ın imkânsızlığını sadece nakli delillere dayandırmazlar. Nakli deliller yanında aklî delillere de başvururlar. İbâzî müelliflerden Ebû Muhammed Abdullah b. Hamîd Sâlimî görmek fiilinin gerçekleşebilmesi için dokuz şartın gerekli olduğunu ileri sürerek Allah'ın görülmesinin aklen de imkânsızlığını iddia eder. Sâlimî bu şartları şu şekilde sıralar:

- 1-Azalar sıhhatli olmalı.
- 2- Görülmesi câiz bir şey olmalı.
- 3- Her hangi bir yönde bakana mukabil olmalı.
- 4- Gözün göremeyeceği kadar küçük olmamalı.
- 5-Kesif olmalı çok latif olmamalı.
- 6- Zayıf da olsa tümü renkli olmalı
- 7-Gözün göremeyeceği kadar uzakta olmamalı
- 8- Gözün göremeyeceği kadar yakında olmamalı.
- 9- Bizatihi kendisinden ışıklı olmalı ya da başkasından ışık alıyor olması.

Bu durumda görmek fiili görünen bir cisim için geçerlidir. Allah ise ne cevher ne de arazdır. Ayrıca yukarıda sayılan şartlar gaib için değil görünen âlem için gereklidir. Görünene tatbik edilen kıyası görünmeyene uygulamak câiz değildir. Görünen bir cisim için mümkün olan şartları görülmeyen bir varlığa uygulayıp Allah'ın görülebileceğini iddia etmek aklen mümkün değildir.⁸⁵ Ehl-i Sünnet Allah'ın görülebileceğini iddia ederken İbâziyye'nin çekincelerini de dikkate alarak Allah'ın bir cisim gibi algılanmasının önüne geçmek için; O akılla idrak edilemez, O bir mekânda, bir cihette olmadan, karşı karşıya (mukabele) bulunmadan, ışınlar göze gelmeden ve bakan ile Allah arasında bir mesafe bulunmadan görülür demişlerdir.⁸⁶

“Gözler O'nu görmez, O, bütün gözleri görür. O latiftir, haberdardır”⁸⁷ âyetini ele alarak. Allah cisimlere benzemez. Gözle görülen şey ise sonradan meydana gelen (hâdis olan) şeylere

⁸⁴ En'am, (6), 103.

⁸⁵ Sâlimî, *Bi Hücceti'l-Envar*, 9.

⁸⁶ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş*, 231.

⁸⁷ En'am, 6/103.

benzer. Bu yüzden Allah'ın görülmesi imkânsızdır (müstehil). Ayrıca görülecek şeyin bir cihet ve mekânda olması gerekir. Hâlbuki Allah cihet ve mekânda bulunmaktan münezzehdir derler.⁸⁸

İbâziyye, bu tarz teşbih ifade eden sözlerin Yahudi ve Yahudi kültürüne ait olduğunu kailidir. İbn Abbas, Yahudilerin kötü niyetini bildiğinden⁸⁹ “Ehl-i kitaptan bir şey sormayınız. Onlar sizi hidayete değil dalalete sürükler.” demiştir.⁹⁰

İbadiyye Medresesi dünyada ve ahirette Ru'yetullah'ı mümkün görmez.⁹¹ Ahmet Şemmahî bu konuda şunları söyler; görmek () gözde idrak edilen bir suret gibi veya ışınların ulaşımıyla (bir şeyi) izlemektir. Her kim görmek demek olan irtisam ve ışıkların ulaşımı dışında bir şey söylese o kimse Ru'yetullah'ı kabul etmiyor demektir. Çünkü göz ile inkişaf ancak o şeyin şualarına ulaşmakla olur.⁹² Bu konuda es-Sâlimî ise görmek (ru'ye) bakanın (gözünden çıkan ışınların görmeyi sağlaması) görünen ile mümkündür ve göz bebeğinde görünenin suretini izlemek ile mümkündür. Kadim Yunan'da bu iki görüşü destekleyen akli görüşler de vardır. Görmek görüneye ulaşabilmek ve bakanın göz bebeğinde görünenin bir aksini oluşturmak için gözden (çıkan) ışınlarda oluşan bir görünümdür. İbn Heysem bu görüşün aksini savunmuştur. Işınlar öznenen nesneye doğru değil nesneden özneye doğru gerçekleşir demiştir. Eski Yunandaki bu görüş İbaziyye'nin ru'yetullah hakkındaki görüşünü ve ru'yetullahın aklen imkansızlığını desteklemektedir. Çünkü görünen ile görenin karşı karşıya olmasını ve görenin görüneni ihatasını zorunlu kılıyor. Oysa bu Allah için müstahildir.⁹³

Sonuç

İlm-i kelâmın konuları mesail, vesail ve makasit olmak üzere üç başlık altında toplanır. Mesail dinin temel inançlarını konu alır. Ru'yetullah konusu Tevhit konusu olarak Mesail'e dahildir. Ru'yetullah konusu Hz. Peygamber (sav) ve Sahabe (r. anhum) asrında gündeme gelen bir konu olmakla birlikte esaslı tartışmalar hicri II. Asırdan sonra vuku bulmuştur.

Ru'yetullah konusunda İslam ekolleri genel olarak, ru'yetullahı mümkün görenler ve müstahil görenler olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. İbadiyye, Mu'tezile, Şia ve bazı Kerrami fırkalar ru'yetullahı müstahil görürken Eş'ariler, Maturidiler ve Haşeviyye ru'yetullah'ı mümkün görmüşlerdir.

⁸⁸ A'veşt, *Dirâsâtü'l-İslâmiyye fî Usûli'l-İbâziyye*, s. 57.; Salim es-Semâilî, *İzâletü'l-Va'sâi*. s. 60

⁸⁹ Rebi' b. Habîb, *age.*, III, 53.

⁹⁰ Rebi' b. Habîb, *age.*, III, 53.

⁹¹ Ebu Zekeriyya Cennavunî, *AkidetuNefuseti*, (Kuperli'nin tezine eklenmiş) s. 55-56; el-Melşutî, *Tebgurîn b. İsa, Kitabu usuli'd-Dîn*, s. 65-68; *Abdulkafî, Ebû Ammâr, Kitâbu'l-Mucez*, 421-414; *el-Vercilani, Ya'kub, ed-delîl ve'l-burhân*, I, 63-68;

⁹²

⁹³ el-Ca'bîrî, *el-Bu'du'l-Hadârî li Akîdeti'l-İbadiyyeti*, s. 299.

İBAZİYYE'DE RU'YETULLAH

رؤية الله عند المذهب الإباضي

Ru'yetullah konusu İbadiyye'nin ilk imamları tarafından da tartışılmıştır. İmam Cabir b. Zeyd, Rebi' b. Habib ve sonraki imamlar konuyu değerlendirmişlerdir. İbadiyye ru'yetullah'ı dünya da ve ahirette mümkün görmez. Görüşlerini aklî, nakli ve Arapça dil kurallarına dayandırırılar.

İbadiyye, ru'yetullah ile ilgili müteşabih ayetleri yorumlarken tenzihi bir yaklaşım sergilemiştir. Müteşabih ayetlerin zahir manaları ile yetinmemişler o ayetleri diğer tenzi ayetleri ile birlikte ele almışlardır. Yani Kur'an-ı Kur'an ile tefsir etmişlerdir.

Kaynakça

A'veşt, Bekir b. Said, *Dirâsâtü'l-İslâmiyye fî Usûli'l-İbâziyye*, Kahire, trz,

Ebû Ammâr, Abdulkâfi, *Kitâbu'l Mucez* (thk., Tâlibî, Ammâr, *Ârâu'l-Hâvâric*), I- II,

Kahire 1978. Bu kitap Talibî tarafından yazılan *Ârâu'l-Hâvâric* adlı eserin sonuna

eklenmiştir.

Ateş, Orhan, Günümüz Umman İbadiyyesi, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi 2007.

Bağdadî, Abdulkahir, *Usuli'd-Dîn*, Beyrut 1981

Baydar, Ahmet, *Modernleşme Sürecinde Kur'an ve Müteşâbihler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000,

Cennavunî, Ebu Zekeriyya AkidetuNefuseti, (Kuperli'nin tezine eklenmiş)

Cürcanî, et-Ta'rifat, Thk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut trz

Cüveynî, Ebi'l-Meâlî Abdilmelik, *Kitabü'l-İrşâd ilâ Kavâtii'l-Edilleti fî Usuli'l-İ'tikâd*, thk.

Esad Temim, Beyrut, 1413/1992, s. 163; Sâbunî, *el-Bidaye Fî Usuli'd-Dîn*, s. 38.

El-Ca'birî, Ferhât, *el-Bu'du'l-Hadârî li Akîdeti'l-İbadiyyeti*, 2004, byy.

el-Melşutî, Tebgurîn b. İsa, *Kitabu Usuli'd-Dîn*, Baruni Matbaası.

Vercilânî, Ebû Ya'kub Yusuf b. İbrahim (570/1174), *ed-Delîl v'el- Bürhân fî Usûli'd-Dîn*, Uman, 1992.

En Namî, *Dirâsâti'l-İbadiyyeti*, anpress@omantel.net.om. s.

es-Semâilî, Salim, *İzâletü'l-Va'sâi*.

Eş'arî, Ali b. İsmâil (324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'htilâfü'l-Musallîn*, I, II, (Neşr. H. Ritter), İstanbul, 1929; -*Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'htilâfü'l-Musallîn*, I, II, (thk. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1990.

Gazzali, Ebû Hamit, *Mişk'atu'l-Envâr*, Beyrut 1994.

Hasan İ. Hasan, Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi. (Ter. Edenler: İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş). Kayıhan Yay. İstanbul, 1987. c. 1. s. 94.

Rebi' b. Habîb (170/786), *el- Câmîu 's-Sahîh*, (thk, Ebû Yusuf b. İbrahim el-Vercilânî).

Râşidî, Mubârek b. Abdullah b. Hâmid, *Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme et-Temîmî*, Uman, 1992.

İbn Nahhâs, *Ru 'yetullah*, Beyrut 1996.

İbn Teymiyye, *Rislatu 'l-Hamaviyye* (Mecmuatu'l-Resâil içinde)

İci, Adudiddin, (tsz) *el-Mevâkıf*, Beyrut

Ketenci Taşkiner, - **Topuz** Metin "Aristoteles ve Augustinus'un İnsan Anlayışları Üzerine", *Kaygı*, sayı, 20, 2013, s. 1-19

Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm 'a Giriş*, İstanbul, 1979.

Koçyiğit, Talat, *Kur'an ve Hadiste Ru 'yet Meselesi*, Ankara 1978.

Kovanlıkaya, Aliye Karabük, "Hâlâ Düşünüyorum", *Kaygı*, sayı, 20, 2013.

Maturîdî, *Kitabu 't-Tevhîd*, İstanbul 1979

Muammer, Ali Yahya, *el-İbadiyye beyne Fırakı 'l-İslamiyye*; AldhamribookShop, Sib 2011

Razi, *Kitabu 'l-Muhassal*, thk. Hüseyin Atay, Kahire

Sâbûnî, Nureddîn Ahmed b. Ebi Bekir (580/1184), *Mâtüridiyye Akâidi*, (trc, Bekir Topaloğlu), Ankara, 1978.

Sadık, *Cuzuru 'l-Fitne fi 'l-Fırakı 'l-İslâmiyye*, 221.

Sâlimî, Nureddin Abdullah b. Hamid Selûm, (1332/1914), *İzâletu 'l- Va 'şai*, (thk. İsmail Kaşif), trz.

- *Bi Hücceti 'l- Envâr Şerhu Envâru 'l-Ukûl fi 't-Tevhîd*, Maskat, 2003.

- *Meşârîku 'l- Envar*,

Şehristanî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1975. - *İslâm Mezhepleri*, (Çev. Mustafa Öz), İstanbul, 2005.

Taftazânî, Saaduddin, *Şerhu 'l-Akaid*, (Haz., S. Uludağ), İstanbul, 1991

Taftazzânî, *Şerhu 'l-Makâsıt*, Beyrut 1989

Topaloğlu, Bekir, Allah, İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 1989

Vehbî, Dr. Müslim b. Sâlim b. Ali, *el- Fikru 'l-Akdî İnde 'l-İbâziyyeti*, Uman, 2006.

Vercilânî, Ebû Ya'kub Yusuf b. İbrahim (570/1174), *ed-Delîl v'el- Bürhân fi Usûli 'd-Dîn*, Uman, 1992.

Yeşilyurt, Temel, *Kelam el Kitabı*, Editör Şaban Ali Düzgün, Ankara 2017, s. 485-493.

Yörükân, Yusuf Ziya, *İslâm Akait Sisteminde Gelişmeler. İmâm-ı Azam Ebû Hanife*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001 s. 81.